

Atatürk Dönemi Türkiye-Letonya İlişkileri

Baltık ülkeleri olarak adlandırılan Letonya, Litvanya ve Estonya jeo-stratejik konumları nedeniyle tarihsel süreç içerisinde önemlerini korumuşlar, coğrafi olarak küçük ülkeler olmalarına rağmen bu konumlarının avantajıyla I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru bağımsız birer devlet olarak tarih sahnesine çıkmayı başarmışlardır. Çarlık Rusya'da 1917 yılında çıkan Bolşevik İhtilali ile Baltıklar'daki dengeler değişmiş ve yeni bir işgalle Rusya'nın yerini Almanya almıştır. 3 Mart 1918 tarihinde Osmanlı Devleti'nin de taraf olduğu **Brest-Litovsk Antlaşması**'nın imzalanmasıyla Baltık Bölgesi'nin tamamının Alman egemenliğine girmesi öngörülmüştü. Fakat savaşın sonunda Almanya'nın başını çektiği İttifak Devletlerinin savaşı kaybetmesi, Brest-Litovsk Antlaşması'nın da yürürlüğe girmesini önledi. Letonya, Litvanya ve Estonya, Bolşevik İhtilali'nin çıkmasını ve Almanya'nın yenilmesini fırsat bilip bağımsızlıklarını kazanmak için girişimlerde bulundular.

Çarlık Rusya'nın düşmesi üzerine Leton yurtseverler, oluşturdukları bir konsey ile Letonya devletinin çekirdeğini oluşturdu. 11 Kasım 1918'de ABD Dışişleri Bakanlığı, Ulusal Konseyi, Letonya'nın tek meşru siyasi otoritesi olarak tanıdı. Bunun üzerine Ulusal Konsey, 18 Kasım'da Letonya'nın bağımsızlığını ilan ederek devlet başkanlığına da Kārlis Ulmanis'i getirdi. Letonya'nın bu bağımsızlık girişimine rağmen Alman birlikleri, tüm Baltık ülkelerini kapsayan bir Germen devleti (Baltikum) kurmaya çalıştı. Fakat savaşın sonunda Almanya'nın yenilmesi bu girişimi başarısız kıldı. Sovyetlerin ve Almanların Baltık bölgesine hâkim olma girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı ve nihayet 30 Kasım 1919'da Letonya'daki tüm Alman ve Rus kuvvetleri Leton topraklarını boşalttı.

Letonya, bağımsızlığını ilan ettikten sonra diğer devletler tarafından tanınmak için diplomatik girişimlere başladı. Uluslararası konjonktürde kendine bir yer edinmek ve bağımsızlığını teyit etmek için başvurduğu devletlerden biri de Osmanlı Devleti oldu. Osmanlı Devleti, Brest-Litovsk Antlaşması ile Rusya'dan ayrılıp bağımsızlığını ilan eden Baltık ülkelerini tanımamayı tercih etti. I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalan İspanya, diplomatik temsilciliği aracılığıyla İstanbul Hükümetine başvurarak Letonya'yı tanıdığını ve Osmanlı Devleti'nin de tanımmasını talep etti. İsviçre Hükümeti de 12 Nisan 1922 tarihinde Osmanlı Hükümeti'ne gönderdiği yazıda, Milletler Cemiyeti'nin Letonya'yı bağımsız bir devlet olarak tanıyıp üyeliğe kabul ettiğini ve İsviçre'nin de bu ülkeyi tanıdığını bildirdi. Bu sırada Letonya'nın uluslararası kuruluşlara kabul edilmesi diğer devletler tarafından tanınmasını hızlandırmaktaydı. Fakat uluslararası alanda diğer devletler, Baltık ülkelerini egemen bir devlet olarak tanısa da Osmanlı Hükümeti, Letonya'nın uluslararası kuruluşlara üyeliğini "çekince" koyarak kabul etti. Baltık devletlerini tanıma hususunda Rusya'ya rağmen bir politika izlemek istemeyen Osmanlı Hükümeti, Letonya'nın tanınmasını Rusya'nın bu ülkeyi tanınması şartına bağladı. Fakat Letonya Cumhuriyeti, 11 Ağustos 1920 tarihinde Riga'da Sovyet Rusya ile barış antlaşmasını imzaladı. Böylece SSCB, "ebediyen" Letonya üzerindeki haklarından vazgeçtiği gibi bağımsız bir devlet olarak da tanımış oluyordu. Dolayısıyla Osmanlı Hükümeti, Baltık ülkelerini tanımamak için çeşitli gerekçeler ileri sürerek tanımamayı tercih etti. Osmanlı Hükümetinin, Baltık ülkelerini tanımak istememesinin nedenleri ise: Rusya ile ilişkilerini daha kötü bir duruma getirmek istememesi, **Mondros Ateşkes Antlaşması**'ndan itibaren fiili işgal (**16 Mart 1920**'den itibaren resmî işgal) altında olması ve 1920'den itibaren Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması çift başlı bir yönetiminin ortaya çıkmasıydı. Hali hazırda Osmanlı Hükümeti'nin bir meşruiyet sorunu bulunduğu için ilgili devletlerin bağımsızlık taleplerini çeşitli gerekçelerle sürüncemede bırakmayı tercih etmekteydi.

I. Dünya Savaşı gerek Türkiye gerekse Baltık bölgesi için yeni bir başlangıç oluşturdu. Letonya, 1918 yılından itibaren bağımsızlığını ilan ederek varlığını ve konumunu güçlendirmek için gayret gösterirken Türkiye ise **Mustafa Kemal**

önderliğinde yeni bir Kurtuluş Savaşı vermek durumunda kaldı. Sonunda Türkiye, bağımsızlık savaşını kazanarak imzaladığı **Lozan Antlaşması** (24 Temmuz 1923) ile ilgili devletlerce tanındı.

Türkiye 1923 yılında yeni bir devlet (Cumhuriyet) olarak ortaya çıkınca uluslararası alanda ilişkilerini yenden kurmak, bu ilişkileri devletler hukukuna özellikle eşitlik ve karşılıklı olma ilkelerine uygun biçimde düzenlemek istedi. Ayrıca benimsediği barışçı “yurtta sulh cihanda sulh” politikasını güçlendirmek amacıyla ilk 15 yıl içinde bir dizi dostluk antlaşması imzaladı. Bu antlaşmalar Türkiye'nin daha önce imzaladığı barış ve dayanışma antlaşmalarının devamı niteliği taşımaktaydı. Böylece Türkiye o sırada dünyadaki bağımsız ülkelerin büyük çoğunluğunu oluşturan 40 dolayındaki devlet ile resmi ilişki kurmuş oluyordu. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında kurulan Türkiye-Baltık ilişkileri, Cumhuriyeti döneminde yeniden kurularak ikili ilişkiler geliştirilmeye çalışıldı.

Diplomatik ilişkileri kurmak için resmî görüşmelere başlamadan önce, iki ülkenin sporcuları arasındaki iletişim de hızlı adımlarla ilerledi ve 22 Haziran 1924'te, Letonya Spor Derneği'ne ait stadyumda, Letonya futbol takımı ve Türkiye A Milli futbol takımı arasında ilk özel futbol maçı gerçekleşti. Bu vesile ile 20. yüzyıldaki diplomasi trafiği zarfında, sporcular arasındaki ilişkiler, diplomatik ilişkilerden daha önce başlamış oldu. Türkiye, Baltık bölgesine herhangi bir diplomatik temsilci atamadan önce Varşova'daki diplomatik temsilciliği aracılığıyla ilişkilerini kurdu. Türkiye, kuruluşundan itibaren bir teamül haline getirdiği resmi ilişkilerin kurulması için önce dostluk antlaşması imzalama geleneğini Baltık ülkeleri ile de sürdürdü. Dostluk antlaşması imzaladığı devletlerden biri de Letonya Cumhuriyeti oldu.

Türk-Leton Dostluk Antlaşmasının amacı şu şekilde açıklanmaktaydı: Türkiye ile Letonya, dostluk bağları kurmak, güçlendirmek aynı derece halisane arzularla birbirleri nezdinde ilişki kurmaya, milletlerinin saadet ve refahına hizmet etmek için bir dostluk antlaşması yapmaya karar vermişlerdi. Dostluk Antlaşması için Türkiye Cumhuriyeti adına Varşova Fevkalade Temsilci ve Orta Elçisi Dr. İbrahim Tali (Öngören), Letonya Cumhuriyeti adına ise Varşova ve Bükreş Fevkalade Temsilci ve Orta Elçisi Mārtiņš Nukša görevlendirilmişti. Antlaşmanın maddeleri şu şekildeydi: Türkiye ile Letonya ve onların vatandaşları arasında bozulmaz bir barış, samimi ve ebedi dostluk olacaktır. Bağıtlı yüksek taraflar, iki devlet arasındaki diplomasi ilişkilerini devletler hukuku kurallarına uygun biçimde kurmak konusunda anlaşmışlardır. Taraflar, her birinin diplomatik temsilcilerinin öteki tarafın ülkesinde, karşılıklı olma koşuluyla devletler genel hukuku kurallarıyla belirlendiği biçimde işlem görmesini kararlaştırmışlardır. Bu antlaşma onaylanacak ve onay belgeleri en kısa süre içinde teati edilecektir. Antlaşma, onay belgelerinin teatisinden 15 gün sonra yürürlüğe girecektir. 3 Ocak 1925 tarihinde Varşova'da imzalanan antlaşma iki nüsha olarak düzenlendi. Söz konusu antlaşmayı Türkiye adına Orta Elçi **Dr. İbrahim Tali (Öngören)**, Letonya adına ise Orta Elçi Mārtiņš Nukša imzaladı.

Türkiye'nin imzaladığı dostluk antlaşmaları genelde dört maddelik olmuş ve üçüncü maddede taraflar arasındaki ticaret ve konsolosluk ilişkilerini esas alarak vatandaşların oturma ve yerleşimleriyle ilgili maddeyi içermekteydi. Fakat o zaman Türkiye ile Letonya arasında ciddi bir ticaret ve vatandaş oturumu olmadığı için bu madde dostluk antlaşmasına eklenmedi. Letonya ile Türkiye arasında 1925 yılında imzalanan ilk dostluk antlaşması sonraki yıllarda imzalanacak olan antlaşmalara da temel teşkil etti.

Almanya ve Sovyetler Birliği gibi devletlerin etrafında küçük de olsa bağımsız devletlerin kurulmuş olması, hem dünya barışı hem de Türkiye'nin güvenliği için önemliydi. Yayılımacı zihniyete karşı yeni devletlerin tanınması barış sürecine destek vermek demektir. Nitekim Varşova Orta Elçisi İbrahim Tali Bey, Baltık ülkeleri içinde ilk önce Letonya Cumhuriyeti ile dostluk antlaşmasını, ardından bir benzerini Estonya ile 1 Aralık 1925 tarihinde imzaladı. Baltık

Devletleri içerisinde en son olarak Litvanya ile dostluk antlaşması yapıldı.

Türkiye, Letonya ve Estonya ile dostluk antlaşmaları imzaladıktan sonra ilişkilerini geliştirmek için diplomatik bir temsilcilik açmaya karar verdi. Bunun için 1929 yılında ilk adımı atarak Riga’da maslahatgüzar seviyesinde Letonya, Estonya ve Litvanya’yı kapsayan bir temsilcilik oluşturdu. Türkiye, Maslahatgüzar İbrahim Osman (Grandi) Beyi, Riga’ya atayarak Baltıklar’daki ilk temsilciliğini kurmuş oldu. Fakat bu sırada Estonya Cumhurbaşkanı Konstantin Päts, Riga Maslahatgüzarı İbrahim Osman Bey vasıtasıyla 18 Mart 1931 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’e bir mektup yazdı. Mektupta Türkiye’nin Tallinn’de bir elçilik açmasını eğer bu durum mümkün değilse Riga’daki Türk Elçiliği’nin Tallinn’e nakledilmesini talep etti. Mektubu Eston-Fin-Macar Birliği Başkanı olarak imzalayan Päts, şu ifadelerle yer veriyordu: Turanî kavimler arasında kültürel yakınlaşmayı tesise gayret eden Est-Fin-Macar Birliği, size aşağıdaki talepte bulunmaktadır: *“Türkiye Cumhuriyeti 1929 senesinde, Maslahatgüzarın ikametgâhı Riga’da olmak üzere üç Balt(ık) memleketine mahsus müşterek bir Elçilik kurmuştur. Bu adım, Est milletine büyük bir sevinç hazırlamış bulunmaktadır. Gerçekten Estler, bunu Türkiye tarafından yapılmış dostane bir hareket görmüşler ve bu hareket sayesinde kendi milletleri ile kendilerinin akrabası bulunan Türk milleti arasında kültürel yakınlaşmanın dahi teessüs edebileceğini hükmetmişlerdi. Hâlbuki ırk, dil ve kültür itibarıyla birbirlerinden farklı olan Baltık memleketlerinde kâin Türk Elçiliğinin meşguliyetleri, hâlihazırdaki siyasi ve iktisadi zorluklar dolayısıyla o kadar büyük ve muhtelif ki, Mümessile (İbrahim Osman) Riga’dan Türkiye ile Estonya arasındaki kültürel yakınlaşma işine dahi kâfi derecede dikkat atfetmesi güç gelmektedir. Bu sebeple muhakememize nazaran, Sefirin ikametgâhı Tallinn’de olmak suretiyle Estonya’ya mahsus müstakil bir Türkiye Elçiliğinin ihdası, son derece arzuya şayan görülmektedir. Şu kadar var ki, bu keyfiyet, muhtelif sebepler üzerine mümkün olmayacağı telakki edilirse, Şimdiki Riga Elçiliğinin Tallinn’e nakli, belki arzuya layık görülecektir ki, bu suretle, akraba milletlerimiz arasındaki kültürel ve lisanî yakınlaşma işi daha büyük güçle tesir edebilecektir. Baltık Devletleri nezdinde hâlâ maslahatgüzar bulunan İbrahim Osman Bey, bizce, filoloji ile kültür meselelerindeki yüksek ilmiyle herkesçe bilinen bir şahsiyet olduğundan ve Turan kavimlerinin kültürel yakınlaşması işine daima bir alaka gösterdiğinden; kendisini Tallinn’de Türkiye Elçisi olarak selamlayabilmekle sevinçli olacağız. Est-Fin-Macar Birliği, yukarıdaki anılan meselelere Zat-ı Devletiniz tarafından dostane bir nazar atfedileceği ümidini burada belirtir; en yüksek saygı göstermenin teminatını kabul buyurmanızı rica eder, Reis ve Gazi Hazretleri”*. Verilen cevapta: Mustafa Kemal’in, Cumhurbaşkanı Päts’in mektubunda belirtilen samimi hislerden dolayı pek etkilendiği vurgulandı. Devamında Mustafa Kemal, Türk Dışişlerine verdiği direktifte arzu edildiği gibi Tallinn’de bir elçiliğin kurulması Türk Hükümetince göz önünde bulundurulacağını ve şimdilik Baltıklarda bulunun Orta Elçi’nin Tallinn’e sık sık uğramasının temin edileceğini Eston tarafına bildirilmesini istedi. Fakat Türk Dışişleri Bakanlığı, Riga Maslahatgüzarlığına yazdığı yazıda Cumhurbaşkanı Päts’e: Türk Hükümetinin ilk imkân dâhilinde arzu edildiği üzere Tallinn’de bir elçilik açılmasının göz önünde bulundurulacağına dair bir cevap yazılmasını istedi. Dolayısıyla Estonya’nın talebini ‘şimdilik’ kabul etmeyen Türkiye, Riga’daki temsilciliğinin seviyesini Ağustos 1931’de maslahatgüzarlık seviyesinde tutmak kaydıyla İbrahim Osman Bey’in rütbesini Orta Elçi Müsteşar seviyesine çıkardı.

Cumhurbaşkanı Gustavs Zemgals’ın görevi sona erince Letonya Diyet Meclisi 9 Nisan 1930’da Alberts Kviesis’i cumhurbaşkanlığına seçti. Alberts Kviesis de *“büyük ve iyi dost”*, olarak hitap ettiği Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’e bir mektup yazarak cumhurbaşkanlığına seçildiğini bildirdi. Kviesis, Letonya ile Türkiye’yi birbirine bağlayan iyi dostluk ilişkilerini geliştirmek ve iki devletin menfaatleri doğrultusunda çalışacağını belirtti. Türk basınında da Letonya’ya dair haberlere yer verilerek bölgedeki gelişmeler kamuoyuyla paylaşıldı. Örneğin Kviesis’in cumhurbaşkanlığına seçilmesi

Türk basınında da yer aldı.

Riga'da görevini sürdüren İbrahim Osman Bey, Ağustos 1931 tarihinde Letonya Dışişleri Bakanı Genel Sekreteri Germain Albat ile yaptığı görüşmede Finlandiya'nın Ankara'ya bir elçi tayin ettiğini (Pontus Artti) bundan dolayı Türk Hükümeti'nin de Baltık ve Finlandiya'ya bakacak bir diplomatın Helsingfors'a (Helsinki) naklinin olabileceğini söyledi. Albat da derhal Başbakan ve Dışişleri Bakanı Kārlis Ulmanis ile görüşerek Türkiye'nin elçiliğini Helsinki'ye taşıyabileceğini ifade etti. Bunun üzerine Ulmanis, İbrahim Osman Bey ile görüşerek; Letonya'nın mevcut durumda iktisadi sebeplerden ötürü Ankara'da daimi bir elçilik açamayacağını, Türk Elçiliğinin Riga'da kalmasını temin etmek için Ankara'da oturmayan ve Türk Hükümeti nezdinde akredite olacak bir elçiyi tayine karar verdiğini bildirdi. Letonya'nın Ankara Elçiliğine tayin etmek istediği kişi Peter Seja'ydı. Bunun üzerine Riga'daki Türk Elçiliği Ankara'ya başvurarak Roma'da Orta Elçi olarak Letonya'yı temsil eden Seja'nın elçiliğinin kabul edilip edilmeyeceğinin bildirilmesini talep etti. Türkiye'de de Orta Elçi olarak Letonya'yı temsil edecek olan Seja'nın onayı Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından uygun görüldü ardından da son onay için Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e müracaat edildi. Cumhurbaşkanlığı makamı da 9 Şubat 1932 tarihinde Seja'nın agreman talebini onayladı. Her ne kadar Letonya, Türk temsilciliğinin Riga'da kalmasını istese de Türk tarafı İbrahim Osman Beyi Mayıs 1932'de merkeze nakletti.

Türk Dışişleri, 1929 Ekonomik Krizi'nin etkisiyle 1932 yılında tasarruf amacıyla yurtdışındaki memurlarından 56'sını merkeze çekerek yerlerine yeni memur göndermeme kararı aldı. Ayrıca Madrid Elçiliği, Paris ve Berlin konsolosluklarının yanında Riga Maslahatgüzarlığının da kapatılmasına karar verdi. Türk Dışişleri, ekonomik gerekçelerle yeni bir atama yapmak yerine Moskova'daki Büyükelçi Hüseyin (Baydur) Beyi akredite olarak Baltık ülkeleri nezdinde görevlendirmeye karar verdi. Bunun için Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in onayıyla Litvanya, Letonya ve Estonya Cumhuriyetleri nezdinde, Büyükelçi Hüseyin Bey için söz konusu hükümetlere başvurularak agreman talep edildi. Fakat Baltık ülkeleri, kendi başkentlerini Moskova Elçiliğinin altında görmek istemediklerinden Hüseyin Bey'in agreman talebine olumsuz cevap verdi. Bunun üzerine Türkiye, kısa bir süre sonra Hüseyin Bey'in yerine Stockholm'deki Elçi Ragıp Raif'i (Kösearif) akredite olmak kaydıyla Baltık ülkeleri nezdinde görevlendirdi. Böylece Ragıp Raif Bey hem İskandinavya hem de Baltık ülkeleri nezdinde Türkiye'yi temsil etmeye başladı.

Türkiye, Baltık bölgesinde önemli bir konumda bulunan Letonya ile ilişkilerini daha da zenginleştirmek için 1934 yılında Riga'da fahri bir konsolosluk açtı. Özellikle ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişimi için oluşturulan Riga Fahri Konsoloslukuna Letonyalı Fabrikatör Otto Keller tayin edildi. Diplomatik ilişkilerden sonra Türk-Leton ekonomik ilişkileri de gelişmeye başladı. Türkiye-Letonya arasında 28 Mayıs 1928 tarihinde Ankara'da ticaret ve seyr-ü sefain antlaşması imzalandı. İki ülke arasında bulunan dostluk bağlarının kuvvetlenmesi, halklarının iki ülkede ikamet şartlarının düzenlenmesi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi için antlaşma yapıldı. Türkiye adına Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Mehmet Enis Bey, Letonya adına ise Dışişleri Genel kâtibi Mösyö Germen Albat görevlendirildi.

Türkiye, Türk-Baltık ilişkilerinin devamı için Lahey Maslahatgüzarı olan Osman Nuri Batu'yu 4 Temmuz 1935 tarihinde Riga'ya Orta Elçi olarak atadı. İlave memuriyet olarak Cumhurbaşkanı Atatürk'ün onayıyla 8 Ağustos 1935 tarihinde Litvanya ve Estonya Hükümetleri nezdinde Türkiye'yi temsil etme görevi verildi. Bir yandan Türk-Leton diplomatik ilişkileri gelişirken diğer yandan da siyasi ilişkiler geliştirilmeye çalışıldı. Örneğin Cumhurbaşkanı Atatürk, 1 Mart 1935 tarihinde TBMM tarafından dördüncü kez cumhurbaşkanlığına seçildiğinde Letonya Cumhurbaşkanı Alberts Kviesis'e de seçimi bir mektupla bildirdi. Mektupta Türkiye ile Letonya arasında mevcut olan dostane ilişkileri devam ettirmek, geliştirmek ve artmasını sağlamak için gayret edileceği vurgulandı. Atatürk'ün yeniden cumhurbaşkanlığına seçilmesi

münasebetiyle yazılan mektuba Letonya Cumhurbaşkanı Kviesis de 18 Temmuz 1935 tarihinde verdiği cevapta Atatürk'ü tebrik ederek benzer duygu ve düşüncelerini dile getirdi.

Orta Elçi Nuri Batu, Türk-Leton ekonomik ilişkilerinin gelişmesi için de gayret göstererek iki ülke arasında bir ticaret antlaşmasının yapılmasını sağladı. Yapılan görüşmeler ve müzakereler neticesinde Türkiye-Letonya arasında 12 Ocak 1938'de Riga'da ticaret ve kliring antlaşmaları imzalandı. Böylece Türk malları özellikle de tütün ihraç edilecek ülkelerden biri Letonya oldu. Söz konusu ticaret antlaşmasıyla sınırlı olan Türk-Leton ekonomik ilişkilerinin gelişmesi için önemli bir adım atılmış oldu. Letonya Hükümeti de Türkiye ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek için 1939 yılında İstanbul'da seyyar bir sergi açtı. Serginin açılışı için Letonya Başkonsolosu A. Vacens ve Türk yetkililer katıldı. Sergilenen ürünler; deri, kâğıt, kauçuk, porselen, şeker, konserve ve bazı toprak mahsulleri sanayiine ait numunelerdi. Letonya, kibrit çırası, Türkiye ise tütün ihracatçısı olarak birbirlerinin ilgisini çekmekteydi. İki savaş arası dönemde, Letonya'ya çeşitli yollardan ulaşan ve ikameti sürdüren az sayıda Türk vardı. Onların arasında, Türkiye'de doğmuş ama Leton vatandaşı olanlar da mevcuttu. Mesela Marija Kirs (1855), Rahele Maikapara (1880), Leton vatandaşlığı kabul eden Türk E. Sarkis (1866) ve diğerleri. 1925 yılında yapılan ulusal sayımdan sonra, Letonya bölgesinde ikamet eden 24 ve 1930 yılındaki sayım bilgilerine göre, 39 Türk kayıtlarda bulunmaktaydı.

Nuri Batu, sadece diplomatik ve ekonomik değil aynı zamanda kültürel ilişkilerin gelişmesi için de gayret gösterdi. Örneğin Batu'nun girişimleri ile Letonya'nın Cēsis şehrinde bulunan Türk şehitliği 1937 yılında anıt mezara dönüştürüldü. Letonya'nın, başkent Riga'ya 90 km uzaklıktaki Cēsis şehrinde bir Türk Şehitliği bulunmaktaydı. 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde yaralanan ve Ruslara esir düşen Osmanlı askerlerinin bir bölümü o dönemde Rusya içinde yer alan bugünkü Letonya topraklarına getirildi. Ancak, aldıkları yaralar ve yakalandıkları hastalıklardan dolayı hepsi bir süre sonra hayatlarını kaybetti ve bunlardan bir kısmı Cēsis'teki mezarlığa defnedildi. Mevcut kayıtlara göre şehitlikte isimleri tespit edilebilen 26 kişi yatmaktadır. Her mezar için sembolik olarak üzerinde ay yıldız olan birer taş bulunmaktadır. Osmanlı-Rus imparatorlukları ve 1870'li yıllardaki Rus-Türk Savaşı ile ilgili oldukça fazla Leton halk ezgileri de bulunmaktadır. Bu Ezgilerdeki Türk motifleri ise hem uzaklardaki savaş alanları ile hem egzotik kuşanma öğeleri olarak ön plana çıkmaktadır. Diğer taraftan kültürel ilişkilerin bir yansıması olarak 1926 yılında, Türk Hükümeti tarafından yüksek ödüllere layık görülen, ilk Moskova- Ankara uçuşlarını gerçekleştiren üç SSCB pilotunun arasında, Letonyalı Pēteris Mežaraups da vardı.

Tarihî süreç içerisinde güçlü medeniyetlerin geçiş noktasında bulunan Baltık Bölgesi, temelde 2 önemli gücün Rusya ve Almanya'nın tahakkümünde yaşadı. Tekrar bağımsızlığını kaybetmemek için Baltık ülkelerinin, bu devletlere karşı hassas dengeleri takip etmesine zemin hazırladı. Örneğin, "Harbin Millî Siyaset Aleti Olarak Kullanılmaması Hakkında Protokol" (Litvinov diğer adıyla Moskova Protokolü) Estonya, Letonya, Polonya, Romanya ve Sovyet Rusya tarafından 9 Şubat 1929'da Moskova'da imzalandı. Baltık ülkeleri, imzaladıkları bu protokol ile Sovyet tehlikesini engellemeyi hedefledi. Türkiye de Sovyetlerin önerisi ve dış politikasının gereği ile bu protokolü imzalayarak büyük komşusu SSCB ile mevcut dostane ilişkilerini geliştirmek istedi. II. Dünya Savaşı öncesinde savaşın ulusal siyasetin aracı olarak kullanılmasını engellemek isteyen bu girişim başarılı olamadı. Savaşın başlamasıyla iki önemli bölgesel güç olan Almanya ve Sovyet Rusya tekrar Baltık bölgesiyle ilgilenmeye başladı bu da Letonya, Estonya ve Litvanya'nın işgaline yol açtı.

I. Dünya Savaşı öncesinde önemi gittikçe artan bölgelerden biri de Baltık coğrafyasıydı. Nitekim Türk basınında da Baltık Devletler hakkında haberlere yer vermeye başlandı ve bölgenin hegemonik güçler için de dikkat çekici olduğu

vurgulandı. Örneğin 1937 yılında basında çıkan haberlerde; Estonya ve Finlandiya'nın tıpkı Macarlar gibi Turani halklar olduğu Letonya ve Litvanya'nın da "Avrupa'nın en eski ve en yerli" milletleri olduğu belirtildi. Devamında: "Rusya'dan ayrılan bu milletler istiklâllerini muhafazada çok kıskanç davranıyorlar. Yakın ve uzak komşularına karşı çok şüpheli nazarlar ile bakarlar. Bunlardan Estonya ile Letonya aralarındaki ırkî münasebet bulunmadığı halde coğrafi mevkilerinin beraber bulunmasından Rusya'dan ayrılır ayrılmaz kendi aralarında ittifak etmişlerdi. Birkaç sene evvel de bunlara Litvanya iltihak etmişti... Baltık hükümetleri Lehistan ve Romanya ile beraber Sovyetler ile Avrupa'nın diğer memleketleri arasında bir set teşkil etmektedir. Bu itibarla siyasî ve askerî ve iktisadî vaziyetleri çok mühimdir. Şimdiye kadar büyük devletlerden Sovyetlerle Almanya Baltık hükümetlerine büyük alâka gösteriyorlardı. Şimdi İngiltere de bu zümreye çok ehemmiyet vermektedir" şeklinde ifade edilmekteydi.

Avrupa'daki savaş tehlikesinin belirmesi üzerine Baltık devletleri üzerindeki baskı da her geçen gün artmaktaydı. Almanya'nın MC tarafından Litvanya'ya verilen Memel (Klaipeda)'in kendisine bağlanmasını talep etmesi Baltık devletlerinin işgali için atılan ilk adımlardan biriydi. Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla II. Dünya Savaşı resmen başladı. Bunun üzerine Litvanya, Letonya ve Estonya tarafsız olduklarına dair ortak bir bildiri yayınladılar. Bu bildiri her ne kadar Baltık devletlerinin ortak hareket ettiğini gösterse de büyük güçler karşısında adeta "cüce" olarak kaldılar. Nitekim Alman ordularının 17 Haziran 1940'da Baltık topraklarına girmesiyle ilk işgal gerçekleşti. Böylece Baltık toprakları bir kez daha Alman ve Sovyet işgaline girdi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye gibi büyük mücadelelerle bağımsızlıklarını kazanan Baltık Devletleri, bir kez daha Alman ve Sovyet Rusya işgaline uğrayarak bağımsızlıklarını yitirdi.

I. Dünya Savaşı öncesinde devletler arasında gittikçe kutuplaşan bir ortamda Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde mevcut statükonun devamını savundu. 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefatı, Türkiye'de olduğu gibi yabancı ülkelerde de yankılara yol açtı. Türk Dışişleri Bakanlığı dış temsilciliklerine bir mesaj göndererek Atatürk'ün vefat ettiğini ve söz konusu durumun ilgili hükümetlere bildirilmesini istedi. Haberin duyulması üzerine taziye mesajları da gelmeye başladı. Türkiye'nin Baltıklardaki Elçisi Nuri Batu'nun bildirdiğine göre Atatürk'ün vefatı ajanslar aracılığıyla, bütün Baltık memleketlerinde öğrenilmiş ve büyük üzüntüyle karşılanmıştı. Estonya, Letonya ve Litvanya'dan birçok kimse taziye telgrafı ve mektupları gönderdi. Ayrıca Riga'da ABD ve Belçika Elçileri, Tartu Üniversitesinin akademisyenleri, yazar ve gazeteci gibi kimseler taziyede bulundu. Atatürk'ün vefatı sırasında Türkiye Elçisi Nuri Batu, Riga'da bulunduğu için Letonya Cumhurbaşkanı üzüntüsünü bizzat dile getirerek ayrıca Türkiye'ye de taziye telgrafı çekeceğini bildirdi. Letonya Dışişleri Bakanı Vilhelms Munters ve dışişleri yetkilileri de taziye kartları gönderdi. Baltık basını da Atatürk'ün vefatı üzerine Türkiye'nin üzüntüsüne dair çeşitli yazılar yayınladı.

Letonya Cumhurbaşkanı Kārlis Ulmanis, TBMM Başkanı ve Cumhurbaşkanı Vekili Abdülhalik Renda'ya şu taziye mesajını göndermişti: "Gazi Kemal Atatürk'ün ölüm haberine üzülmüş olarak, Türk milletinin bu yasından dolayı en hararetli sempatimi ve derin taziyet duygularımı kabul buyurmalarını ekselanslarından rica ederim." Letonya Dışişleri Bakanı Vilhelms Munters da mevkidaşı Türk Dışişleri Bakanı **Tevfik Rüştü Aras**'a: "Çağdaş Türkiye'nin büyük kurucusu Gazi Kemal Atatürk'ün hüznü ölüm haberini öğrenmiş olduğumdan, Letonya Hükümetinin en samimi taziyetlerini Türk Hükümetine sunmalarını ve benim derin sempatimi kabul buyurmalarını ekselanslarından rica ederim" telgrafını çekti.

1938 yılı aynı zamanda Letonya'nın bağımsızlığının 20.yılı olması münasebetiyle bir resepsiyon verilecekti. Fakat Atatürk'ün vefatı ile Türkiye'de yas ilan edildiği için Letonya Konsolosluğu, törenin yapılmayacağını sadece resmi bir

kabul gerçekleşeceğini duyurdu. İstanbul'daki Letonya Konsolosu Kocēns, Atatürk'ün cenaze törenine katılmak için Ankara'ya hareket etti. Riga Elçisi Nuri Batu, önceden Türk Dışişlerine bildirerek Letonya İstanbul Başkonsolosu Bay Kocens'in Atatürk'ün cenaze merasiminde Cumhurbaşkanı Ulmanis'i temsilen katılacağını ilettiler. Kocēns, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün cenaze törenine Letonya Cumhurbaşkanı temsilcisi olarak Ankara'da bulundu. Letonya Basın temsilcisi, "Jaunakas Zinas" adlı gazetesinin muhabiri Arveds Arenstams da İstanbul'a gelip, cenaze törenini yakından takip etti.

Türk-Leton diplomatik, siyasî ve ekonomik ilişkileri Atatürk döneminde imzalanan antlaşmalarla şekillendi. Dolayısıyla ikili ilişkilerin kurulması ve gelişmesi Atatürk döneminde gerçekleştiği gibi sonraki dönemlere de örnek teşkil etti. 1991 yılında tekrar bağımsızlıklarına kavuşan Baltık ülkelerini, Türkiye hemen tanıyarak diplomatik ilişkilerini en yüksek seviyede büyükelçilik olarak tekrar kurdu.

Evren KÜÇÜK

KAYNAKÇA

A) Arşivler

1- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30.10/246.663.10

BCA, 30.18.01.02/28.40.19

BCA, 30.18.01.02/47.53.20

BCA, 30.18.01.02/56.57.9

BCA, 30.18.01.02/57.67.5

BCA, 30.18.01.02/81.102.9

BCA, 30.18.01.02/82.13.10

BCA, 30.18.01.02/86.17.10

BCA, 30.18.01.02/91.59.3

2- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, BEO, 4684/351253

BOA, HR.HMŞ.İŞO., 123/13

BOA, HR.İM. 48/275

3- Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CB)

CB, 1003279/25, Fihrist: 1, Ek No:124-130.

CB, 1007201/21-22, 60-61, F: 33, Ek No: 24-25, 73, 74.

CB, 1007201/21-22, 60-61, F: 33, Ek No: 73.

CB, 1007204/38-39, F:36, Ek No:37-38.

CB, 1007814/1-2, F: 8, Ek No: 1-3.

CB, 1007921/ 5-8, F:71, Ek No:4-7.

CB, 1008238/1-2, F:73, Ek No:1.

CB, 2000002/309, F: 2 Ek No: 343.

B)Diğer Eserler

Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, Cilt: II, III haz. Bilal N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.

Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965, haz. Hamid Arel, Dışişleri Bakanlığı, Ankara, 1968.

DİLEK, Mehmet Sait, "Atatürk Dönemi Türk-Eston İlişkileri", Hacettepe Üniversitesi, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2010, s.5-29.

<http://riga.be.mfa.gov.tr/Mission/InfoNotes>, Erişim Tarihi: 14.7.2021.

<http://tallin.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, Erişim Tarihi:25.6.2021.

KAZAN, Feyzullah, "Baltık Devletlerinin vaziyeti", **Akşam**, 3 Haziran 1937.

KÜÇÜK, Evren, **Türkiye-İsveç İlişkileri (1914-1938)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017.

————, "Türk-Leton Diplomatik İlişkileri-Turco-Latvian Diplomatic Relations (1918-1939)", Edt. Ēriks Jēkabsons, **Latvija un Turcija: aizmirstās attiecības 1918-1940=Letonya ve Türkiye: unutulmuş ilişkiler 1918-1940=Latvia and Turkey: Forgotten Relations 1918-1940**, LU Akadēmiskais apgāds, Rīga 2018, s. 298-333.

LOROT, Pascal, **Baltık Ülkeleri** (Les pays baltes), translated by Hüsni Dilli, İstanbul 1991.

SOYSAL, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

ŞİMŞİR, Bilal N., **10 Kasım Günlüğü**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2014.

TBMM Zabıt Ceridesi, C: 24, inikad:44, Devre:5, 4.4.1938.

JĒKABSONS, Ēriks, **Latvija un Turcija: aizmirstās attiecības 1918-1940=Letonya ve Türkiye: unutulmuş ilişkiler 1918-1940=Latvia and Turkey: Forgotten Relations 1918-1940**, LU Akadēmiskais apgāds, Rīga 2018.

SARISIR, Serdar ve ÖZDEN, Neşe, "Türk Kaynaklarına Göre Letonya ve Türk-Leton İlişkileri (1939-1940)", Edt. Ēriks Jēkabsons, **Latvija un Turcija: aizmirstās attiecības 1918-1940=Letonya ve Türkiye: unutulmuş ilişkiler 1918-1940=Latvia and Turkey: Forgotten Relations 1918-1940**, LU Akadēmiskais apgāds, Rīga 2018, s.334-361.

TEMEL, Mehmet, "1918 Brest-Litovsk Antlaşması Sonrası Bağımsız Litvanya, Letonya ve Estonya, Osmanlı'nın Baltık Cumhuriyetlerine İlişkin Politikası", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 58, Eylül 1998.

Akşam

Hâkimiyet-i Milliye

Kurun

Resmi Ceride

Ulus

Vakit

22/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-donemi-turkiye-letonya-iliskileri/?pdf=4483> adresinden erişilmiştir